

Розділ 2

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА

УДК 930.22:001.4

Сергій Кулешов

ПОНЯТТЯ ЗАГАЛЬНОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В КЛАСИЧНОМУ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВІ: СПРОБА СУЧАСНОГО ТРАКТУВАННЯ*

Обґрунтовано сучасне бачення змісту терміна «загальне документознавство» як складової «класичного документознавства», започаткованого К. Г. Мітяєвим. Викладено погляд автора на об'єкт та предмет загального документознавства. Зроблено висновок, що загальне документознавство має складати зміст вишівського навчального посібника у підготовці майбутніх організаторів діловодства та архівістів.

Ключові слова: загальне документознавство, класичне документознавство, навчальний посібник, організатори діловодства, архівісти.

Обосновано современное видение содержания термина «общее документоведение» как составной части «классического документоведения», заложенного К. Г. Митяевым. Изложен взгляд автора на объект и предмет общего документоведения. Сделан вывод, что общее документоведение должно составлять содержание вузовского учебного пособия в подготовке будущих организаторов делопроизводства и архивистов.

Ключевые слова: общее документоведение, классическое документоведение, учебное пособие, организаторы делопроизводства, архивисты.

Modern vision of the meaning of the term «general document studies» as part of «classical document studies», introduced by K. G. Mityaev, is substantiated. Author's approach to the object and subject of the general document studies is set forth. A conclusion is made that general document studies should be the contents of a manual for high educational establishments for training future organizers of record keeping and archivists.

Key words: general document studies, classical document studies, manual, organizers of record keeping, archivists

Термін «загальне документознавство» уперше вжив професор К. Г. Мітяєв у посібнику «Теорія і практика архівного дела», опублікованому в 1946 р., назвавши перший його розділ «Общее документоведение»¹. Зміст останнього склали підрозділи, що розкривали загальну класифікацію документів, характеризували документацію і діловодство в Російській імперії та документацію й діловодство в СРСР. Пізніше у програмній статті «Документоведение, его задачи и перспективы развития» учений визначив завдання загального документознавства так: «Общее документоведение должно рассматриваться как введение в изучение проблем документирования и документации такими дисциплинами, как административное делопроизводство, техническое документирование, фотокинофонодокументирование, документирование научно-хозяйственного учета и некоторыми другими. Следует особо подчеркнуть самую непосредственную связь документоведения с архивоведческими дисциплинами, объектом изучения которых также служат документы»².

У подальшому до терміна «загальне документознавство» в класичному документознавстві зверталися переважно у разі поцінування творчості К. Мітяєва³.

Під час становлення документознавства в Україні у зв'язку з необхідністю окреслити всі концепції цієї наукової дисципліни та визначити її структуру нами було використано зазначений термін для позначення певної сукупності знань, що можуть вважатися загальними для всіх наук документально-комунікаційного циклу (управлінське документознавство, книгознавство, археографія, архівознавство, деякі дисципліни джерелознавчого циклу, бібліотекознавство, бібліографознавство тощо) і є метанауковою надбудовою для них. Адже ці знання пов'язані з вивченням характеристик зовнішньої форми, змісту, функцій документа, проблем його класифікації та типології, закономірностей історії та функціонування, а також із розробленням універсальних технологій роботи з документами⁴. Така складова у структурі документознавства вважалася нами компромісною, зважаючи на

* Текст виступу на П'ятому міжнародному науково-теоретичному семінарі «Термінологія документознавства та суміжних галузей знань» (КНУКіМ, 20 травня 2011 р.).

те, що поряд з класичним документознавством, в Україні набула значного поширення концепція «нового» документознавства⁵, в основі якого є значно ширше уявлення про зміст об'єкта документознавства. Воно до об'єкта класичного документознавства – документації, включає також публікації (друковані видання). В Україні цього дотримуються відомі документознавці Г. Швецова-Водка та Н. Кушнарєнко. Всі концепції документознавства розглянуто у навчальному посібнику Ю. Палехи та Н. Леміш «Загальне документознавство»⁶, а детальний аналіз ситуації у вітчизняному документознавстві здійснено у фундаментальній монографії В. Бездрабко⁷.

Зважаючи на те, що нині в Україні майже всі підручники і навчальні посібники з документознавства (Н. Кушнарєнко, Г. Швецової-Водки, Ю. Палехи та Н. Леміш) підготовлено з позицій «нового» документознавства і що вони фактично призначені для вишівської підготовки бібліотекознавців, бібліографознавців та книгознавців, Державний комітет архівів України (нині – Державна архівна служба України) замовив відділу документознавства Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства підготувати навчальний посібник для вишівського навчання майбутніх документознавців – організаторів діловодства (офісменеджерів) та архівістів. Оскільки зрозуміло, що для останніх фахівців розгляд книжкового друкованого видання як об'єкта дослідження документознавства є не тільки незрозумілим, а й зайвим. Як слушно зауважила Г. Швецова-Водка у своєму навчальному посібнику «Документознавство»: «У сфері навчальної діяльності при підготовці фахівців з архівознавства, бібліотекознавства, видавничої діяльності, книжкової торгівлі тощо, зміст документознавчих навчальних дисциплін може і повинен спеціалізуватися. Отже навчальна дисципліна (підкреслено Г. Ш.) «Документознавство» (або комплекс навчальних дисциплін) повинна бути спеціалізованою відповідно до того, яким майбутнім спеціалістам вона викладається»⁸.

Зрозуміло, що такий навчальний посібник має ґрунтуватися на позиціях «класичного» («міт'євського») документознавства, а основні теоретичні засади враховувати ці позиції. Зокрема, це стосується визначення структури документознавства, його об'єкта і предмета. У вирішенні цих питань нам допоміг досвід підготовки навчального посібника «Управлінське документознавство»⁹ і наші попередні міркування щодо загального документознавства.

Нині ми також вважаємо, що структура «класичного» документознавства містить значну сукупність знань, які можуть вважатися загальними для всіх наукових напрямів, що вивчають документацію та інші типові об'єкти архівного зберігання. Ці знання пов'язані з характеристиками зовнішньої форми, змісту, функцій службового документа, проблемами його класифікації (типології), закономірностями історичного розвитку й функціонування, а також із технологіями роботи зі службовими документами у діловодстві. Зазначену сукупність знань можна назвати **загальним документознавством**. Дослідження у цій сфері спрямовані на опрацювання питань теорії документа, поняттєвого апарату документознавства, розроблення загальних класифікацій службових документів, вивчення закономірностей генезису та еволюції службового документа.

Поряд із загальним наявні напрями спеціального документознавства. Найбільш розробленим і конституйованим нині є напрям документознавства (проблематику його розробляють науково-дослідні інститути документознавства та архівної справи в Російській Федерації, Білорусі, Україні), який, зважаючи на характер дослідницької проблематики, можна назвати управлінським. Можливе виокремлення й інших напрямів спеціального документознавства, що досліджують різні види документів, типи документації чи характеристики документа, а саме: науково-технічне (вивчає науково-технічну документацію) картографічне (досліджує картографічну документацію), аудіовізуальне (кінофотофонодокументознавство), електронне (пізнає електронну документацію) тощо. Ці напрями знаходяться на етапі становлення. Наявність їх підтверджена проведеними, переважно архівістами, дисертаційними та іншими дослідженнями. Вони виконані в Центральному державному науково-технічному архіві України, Центральному державному кінофотофоноархіві України імені Г. С. Пшеничного, Центральному державному електронному архіві України, Інституті архівознавства та Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та ін.

Серед розділів, з яких структурно складається як загальне документознавство, так і кожний із напрямів спеціального, є «Основні етапи розвитку документа», «Функції документа», «Концепції документа», «Типологія документа», «Проблеми створення, зберігання і функціонування документа» тощо, зміст яких відповідає специфіці

об'єкта дослідження (тобто певного виду документа, його характеристик чи класу (типу) документації). Оскільки зміст основних етапів розвитку документа є одним із розділів загального документознавства, то такий напрям як «історичне документознавство» належить до структури загального документознавства.

Що стосується об'єкта загального документознавства, то, враховуючи зв'язок класичного документознавства та архівознавства, можна було б окреслити об'єкт його документами, що надходять на архівне зберігання. Однак, у цьому разі поза об'єктами загального документознавства залишилися б службові документи тимчасового строку зберігання (до 5 років) і навпаки, до таких об'єктів було б віднесено особисті неофіційні документи, що зберігаються у архівних фондах особового походження (особисті щоденники, листи, нотатки, рукописи творів тощо). До того ж у цих фондах часто наявні різні видання (газети, журнали, вирізані із них фрагменти тощо), які стосувалися особи-фондоутворювача, у тому числі книжкові видання з їхніми маргіналіями і правками тексту. Безперечно, що ці об'єкти знаходяться в зоні уваги архівістів, джерелознавців, книгознавців, істориків науки і техніки або літературознавців.

Очевидно, об'єкти загального документознавства нині доцільно обмежити тими, які охоплені поняттям «службовий документ» до його набуття статусу архівного документа. Причому йдеться не тільки про документи, створювані в результаті управлінських процесів в установі, а й виконання всієї її профільної діяльності. Це переважно різні класи (типи, види) документації. До об'єктів загального документознавства можуть бути залучені й ті документи, що не охоплюються поняттям «документація», зокрема аудіовізуальні (кінофотофоновідео документи), продуковані в результаті службової діяльності.

Під час дослідження службових документів – складових певного класу документації, крім цих об'єктів, можуть виступати також додатковими об'єктами вивчення сфери створення та функціонування цих службових документів.

За аналогією з управлінським документознавством, предметом загального документознавства нами визначено дослідження еволюції і сучасного змісту характеристик службових документів, процесів їхнього створення та функціонування у динамічному стані. До складу таких характеристик належать зовнішні та інформаційні характеристики службових документів, їхні класифікаційні (типологічні) ознаки (зокрема,

ознаки уніфікації), властивості, якості, характеристики ролі їх не тільки в установі, а й у державі та суспільстві в цілому. Зрозуміло, що документознавчий аналіз службових аудіовізуальних документів у цілому не поширюється на процеси їхнього створення та функціонування, а обмежується переважно дослідженням характеристик цих документів. Загальне документознавство, як зазначалося вище, вивчає обіг службових документів тільки як динамічних об'єктів, тобто у тому оперативному стані, коли вони виконують функцію, заради реалізації якої були створені. Функціонування службових документів уже в статичному стані, тобто вже як архівних (тих, що зберігаються або підлягають зберіганню в архіві через їхню культурну чи практичну цінність для держави, суспільства, особи), аналізує архівознавство. Втім, у дослідженнях з історичного документознавства часто використовують результати досліджень, оперують різними відомостями з архівознавства, історичного джерелознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Вивчення життєвого циклу службового документа є спільним науковим напрямом як документознавства, так і архівознавства, оскільки часто, перебуваючи на зберіганні в архівному підрозділі установи, документ продовжує виконувати деякі функції свого оперативного стану.

¹ Митяев К. Г. Теория и практика архивного дела: учеб. пособ. / Главное архив. управление МВД СССР; Ист.-архив. ин-т. – М., 1946. – С. 21–82.

² Митяев К. Г. Документоведение, его задачи и перспективы развития // Вопр. архивоведения. – 1964. – № 2. – С. 37.

³ Бездрабко В. В. К. Г. Митяев і становлення документознавства // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – № 1. – С. 8–22.

⁴ Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД; ДАКККІМ. – К., 2000. – С. 38–45.

⁵ Цей термін взято у лапки, оскільки прихильники зазначеної концепції вважають, що його фундатором був Поль Отле у 1930-х роках. Тобто, ще до формування концепції класичного документознавства.

⁶ Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Загальне документознавство: навч. посібник: 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Ліра-К, 2009. – 434 с.

⁷ Бездрабко В. В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток. – К.: Четверта хвиля, 2009. – 720 с.

⁸ Швецова Водка Г. М. Документознавство: навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – С. 206.

⁹ Кулешов С. Г. Управлінське документознавство: навч. посіб. – К.: ДАКККІМ, 2003. – С. 9–11.